

ЄВРОПЕЙСЬКА ФІЛОСОФІЯ XX СОЛІТТЯ

УДК165: 11

Олександр Маєвський

НОВА ПОЗИТИВНА ОНТОЛОГІЯ МОРИЦА ШЛІКА

У статті здійснено спробу принаймні часткового відновлення метафізичних підстав позитивної епістемології Моріца Шліка. Зі ствердження вихідної першості орієнтації на факт-взагалі на етапі зародження неопозитивізму робиться висновок про наявність у ній прагматичного аспекту. Виходячи з цього, переглядається значення і місце у філософському кліматі поч. ХХ ст. основних положень раннього неопозитивізму, наскільки їх можливо вичленити з конкретних епістемологій

Стрімкий і напружений злет віденсько-берлінського неопозитивізму на початку ХХ ст. висунув себе з такою силою почасти радикалізму, а почасти й догматизму, що виявлення на його поверхні летально ангармонічних хвороб і його наступне надшвидке старіння було сприйнято як заслужений наслідок його надто бурхливої молодості. Подібно до Алкмеона Кротонського, неопозитивізм оголошується порушником ισονομία δυνάμεις ["демократичного рівноправ'я сил"], де примат "сили" після Юма належить німецьким варіаціям апіоризму з джерелом походження форм у різновидах інтелектуальної інтуїції. "Монархія серед них викликає хворобу",— констатує загальну етіологію Алкмеон (див. ДК 24 В 4). Справді, будь-яка філософська критика, яка виходить за межі з'ясування логічних недоречностей, піддає сумніву конкретну фіксацію необхідних форм відповідної доктрини. І наскільки це справедливо стосовно кантіанства, настільки такий закид застосовний до будь-якої системи, яка прагне захопити "реальність", або "дійсність таку, якою вона є [істинно]". Неминусе значення філософської позиції

Канта полягає у звертанні уваги на саму тільки необхідність встановлення певних форм чуттєвої інтуїції і мислення, аби створити саму тільки можливість достовірного і істинного у *вказаних межах* знання речей. Суть кантіанства - не у фіксації тих *конкретних* форм ньютонівського фізичного світопогляду, а у стверженні їхньої необхідності разом з узагальненим традиційним методом їхнього отримання з інтелектуальної інтуїції. Аналогічно, автор вбачає основний внесок раннього етапу (~ 1910—1920 рр.) неопозитивістичного руху у філософії, наскільки прагматизм ще протягом півстоліття зберігатиме свою наївність, не у розгортанні конкретних епістемологій з усіма їхніми вадами, але у тому, що у вихідній метафізичній установці неопозитивізму на факт-взагалі було розірвано традиційне раціоналістичне ототожнення мислення і буття. Сумніву піддається фундаментальне переконання класичної науки: те, що передує логічно, передує й онтологічно. Далеко не всі представники того ж Віденського кола стали ревними неофітами расселівсько-віттгенштайнівської "логіко-атомістичної" фіксації

результатів *Principia Mathematica*. Особливо на ранньому етапі, який, на нашу думку, найкраще характеризує, як це не парадоксально, засновник Віденського кола Моріц Шлік.

Спробуємо, спираючись на його капітальну працю раннього періоду [9,10], видану вперше 1918 р. ще до заснування Віденського кола, виявити ознаки вказаної характерної метафізичної підстави.

I

Утворюючи поняття об'єкта, ми, згідно з природою пізнання, здійснюємо порівняння його властивостей, які даються нам у сприйнятті, з інтуїтивними образами пам'яті. Будь-яке поняття, маючи точну визначеність і межі, тим не менше у остаточному підсумку пов'яже між собою інтуїтивні за природою образи, які залишають за собою принципівий характер невизначеності, незважаючи на те, що деякі з них ми можемо виокремлювати як більш чіткі і більш стабільні з-поміж інших. Якщо для повсякденної когнітивної активності практично вистачає ступеня точності, забезпечуваного пізнанням на рівні ментальних образів, то наука таким станом справ задовольнитись не може. "Немає значення, наскільки повно ця процедура може задовольняти вимоги практичного життя і наук, однак вона не відповідає вимогам теорії знання" [9]. Відтак, основне питання епістемології, полягає у тому, чи можливо взагалі розв'язати це утруднення.

Підходи до нього у кінці XIX - на початку XX ст. розвивалися у трьох напрямках, відповідних трьом середньовічним позиціям щодо природи універсалій: *реалізму, концептуалізму й номіналізму*. Їм відповідають *логіцизм, інтуїціонізм та формалізм* у філософських доктринах, які намагались встановити нові, надійні основи математики. Логіцизм, представлений позиціями Фреге, Рассела, Уайтхеда, Черча, покладається на розкриття реально існуючих незалежно від свідомості форм і класів, які виражаються зв'язаними змінними, що

реферують до відомих чи невідомих абстрактних сутностей, які можуть пов'язуватись (наприклад, логічний атомізм Рассела) або не пов'язуватись з певними онтологічними твердженнями, стосовно яких логіцизм байдужий (наприклад, Карнап). З іншого боку, інтуїтивізм, представлений позиціями Пуанкаре, Вейля, а також, взятий загальніше, Гуссерлем та ін., покладається на трансцендентальний метод попереднього перед-досвідного встановлення сутнісних елементів, внаслідок чого класи і форми не беруться з реальності, а нав'язуються їй, накладаються на неї. Якщо у першому випадку, грубо кажучи, думка ставиться у відповідність до своїх предметів, то у другому випадку, навпаки, предмети узгоджуються з думкою [див. 55].

Моріца Шліка не задовольняють ані логіцизм, який перш за все асоціюється для нього із "середньовічним реалізмом", ані концептуалізм, який для нього асоціюється з ідеями Локка, Канта, Brentano і Гуссерля. Нескінченна регресія концептуальних означень за посередництвом інтуїтивних образів робить саме означення ілюзорним, оскільки, як показано вище, фактичність концептуального означення речі створює лише її загальний образ, позбавлений ознак індивідуальності і конкретності. Проблема знайшла одне із своїх розв'язань у концепції логічного атомізму, який припиняє дефініційну регресію на деяких останніх неозначуваних властивостях речей, які даються лише у безпосередньому досвіді як пре-формовані реальністю незалежні якості. Звичайно, такі властивості визначаються і класифікуються у відповідності до так чи інакше зрозумілого безпосереднього досвіду, у якому співпадає онтологічне і логічне. Фактично ж, тут експлуатується класичне для емпіризму розрізнення на інтуїтивне і демонстративне знання. Відповідний йому перший спосіб пізнання дає нам логіко-онтологічні атоми, які слугують межою дефініювання для другого способу

пізнання. Проте Шлік, виходячи з факту принципової нечіткості інтуїтивних образів і в аргументації цілком погоджуючись з Юмом, відкидає вказаний спосіб подолання проблеми остаточного обґрунтування точного знання як нездатний представляти "абсолютно точні поняття" [9]. З іншого боку, програма інтуїтивізму пропонує покладати у фундамент аксіом остенсивні означення, тобто такі, що впливають із специфічним чином зрозумілого інтуїтивного змісту свідомості. Згідно з цим поглядом, основні дефініції, на яких припиняється процес означення (а цей факт фіксується аксіомами), взагалі не потребують означення у звичайному розумінні. Вони отримують своє визначення у деякому конкретному означуванні, що часом слабко відрізняється від психологічного. Зокрема, означування може відбуватися, як у Гуссерля, у спосіб споглядальної конструктивної практики.

Однак Шліка не вдовольняє ані скептичний результат про неможливість остаточного дефініювання з абсолютною точністю, ані апеляція до інтуїції як до останньої інстанції достовірності. Адже це суперечило б факту існування точного математичного знання. Справді, найпростіші арифметичні приклади (типу " $7+5=12$ " Канта) переконують у цьому переважну більшість філософів. Інша річ, що ця точність завжди укорінена в обмеженій практично значущій фактичності. Наприклад, ми можемо з абсолютною певністю стверджувати, що хоча стрілки годинника нам показують час близько десятої години, однак безумовний істинний факт полягає у тому, що зараз більше, ніж дев'ята година, і менше, ніж дванадцята. Проблема точності завжди зводиться до проблеми *дискретного* і *континуального*, яку ми тут не маємо змоги розглядати з огляду на її виняткову складність і самостійність. Однак вже тепер можна твердити, що дискретне міститься у структурі самого факту, тоді як континуальне означає

відсутність такого факту, або присутність у факті характеристик, несумісних з нашим вибором критерію реальності. Прагматика точного визначення стає очевидною, якщо ми питаємо себе, на якій основі ми стверджуємо, наприклад, абсолютність фактичних показників годинника. З'ясовується, що видимий перехід від твердження про покази приладу до твердження про абсолютну точність цих показів безпосередньо пов'язується нами із за означенням прагматичними поняттями про *істинність* та *реальність* факту спостереження таких-то й таких показів, про що трохи нижче.

Вже сама тільки позиція Шліка стосовно образної основи загальності понять, у якій він практично повністю погоджується з Берклі, дозволяє рішуче кваліфікувати його як номіналіста. Не вдаючись до філософськи традиційного розгляду онтологічної суті аспектів точності і єдності концептуалізації, він натомість на перший план висуває сам факт можливості методу її досягнення, а також наявності у цьому певних результатів. Сучасна математика не може більше вдаватися до умоглядного "спостереження фігур" або операційного "креслення" у геометрії з тим, аби у такий спосіб *мовчазно [tacitly]*¹ визначати синтетичні властивості своїх об'єктів [9]. Синтезуючи позиції логіцизму і концептуалізму, Шлік встановлює, з одного боку, незалежність концептуальної мережі від структури реальності, а з іншого боку - їхню фактичну корелятивність. Так єдина концептуальна система виявляється у граничному переході єдиним знаком для реальності². Грунтуючись на поглядах Гілберта, одного з основоположників формалізму у питанні філософських основ математики, Шлік звертається до того способу обґрунтування аксіом, який органічно вписується у нашу теорію факту і розгортається у фазі з розвитком аналогічних уявлень прагматизму, які досягли апогею свого впливу вже після

занепаду Віденського неопозитивізму.

Формально, "фундаментальні чи примітивні поняття *означуються* вже самим тільки фактом, що вони задовольняють аксіомам. Це і є те, що відоме як визначення за допомогою аксіом, або визначення за допомогою постулатів, або *імпліцитним означуванням*" [9]. Відповідно, інтуїтивне значення основних понять тепер не має жодного значення. "Експліцитним означенням ми називаємо таке, у якому поняття виражається як комбінація інших понять таким чином, що ця комбінація у кожному випадку може замінити саме поняття; і ми говоримо про *імпліцитне* означення, коли не можемо вказати такої комбінації"³ [9].

Поняття саме по собі не є реальністю, у тому числі й інтуїтивно даною. Воно є нашим позначенням для концептуальної функції, яку у науці з властивою їй точністю виконують зовнішні об'єкти з більш-менш чітко зафіксованими зовнішніми характеристиками - у той чи інший спосіб затвержені слова, оскільки ментальні образи суттєво менше відповідають вимогам точної інтерсуб'єктивної ідентифікації, ніж письмо. Щоправда, можна уявити собі доволі чіткі концептуально зв'язані ментальні образи, не позначені словами. Однак ці образи, нехай доволі строго визначені для конкретної людини, не матимуть жодного значення для інших людей. А відтак поняття, функціонально зв'язувані з цими образами, не будуть вбудовуватись у загальну концептуальну систему, виражену у мові, і не даватимуть змоги утворити несуперечливе істинне позначення їх носія, позбавляючи можливості квантифікувати його і надалі, виходячи з наших операційних потреб, а також аналітично передбачувати його зміст. Кожне поняття, яке претендує на точність, необхідно мусить відповідати її прагматично зумовленим критеріям. Всі найзначущі факти, наскільки вони визнаються дефіцитними фактами, отримують свої субститути у мові у вигляді знаків. Мова діє як

накопичувальна (але у цілому динамічна) система для позначення реальності, забезпечуючи оголошення інтенцій стосовно дефіцитних фактів і знакову свободу від реальності (яку неможливо ігнорувати у її безпосередності) з метою операційного у думці й інструментального у застосуванні оволодіння нею з кінцевою ціллю так чи інакше усунути всі інтенції стосовно дефіцитних фактів. Повне апатичне задоволення не потребує мови, оскільки її внутрішнє протистояння знімається. Однак це зняття є можливим в межах раціонального методичного проекту тільки за досягнення тотальності мовної репрезентації реальності, яка є можливою за умови, що зафіксовано деяку тверду основу, від якої ми відштовхуємося з таким нашим наміром. В інших випадках, тобто коли основа змінна, ми не отримуємо точності, однозначності, унікальності десигнації, яка так важлива, наприклад, для теорії знання, яка є лише частинним варіантом єдиної методології раціонального мовного проекту. Тому неможливо пізнавати реальність, виходячи з єдиної поетичної інтуїції, оскільки вона ніколи не отримує точного концептуального мовного вираження, а відтак не може бути квантифікована і поставлена у зв'язок з іншими поняттями. Внутрішній естетичний досвід не дає знання за визначенням - він може лише спонукати до пізнання. Поняття, які складають зміст точного знання, завжди мають отримувати своє вираження у мові, оскільки в структурі останньої фіксується сам фундамент нашого раціонального пізнавального проекту, з яким мають узгоджуватись всі його етапи і продукти. Наука базується на прагненні виразити весь свій зміст у вигляді функцій від встановлених фундаментальних констант, кожна з яких отримує своє ім'я. Можна заперечити, що ми можемо домовитись і вільно змінити ім'я на будь-яке інше. Однак тут відіграє свою роль те, що ім'я, яке ми замінюємо, належить до штучної мови конкретної науки, яка виокремлюється з природної

[мета]-мови для того, щоб обмежити предметне поле дослідження лише частиною прагматичних значущостей, тотальність яких зафіксовано у природній мові. Переслідуючи певну мету і збільшуючи знання, ми маємо всі шанси потрапити у протиріччя зі встановленими значущостями. Адже наявність багатьох наук свідчить про неадекватність ситуації радикального редукціонізму, подібного до того, який ми зустрічаємо у Локка і Юма [8]. В окремих проєктах ґрунтування відбувається не на основі всіх можливих значущостей, і навіть не на основі зафіксованих у мові значущостей, але на основі певної вибірки з них, яка принципово не гарантує на наступних етапах того, що переорієнтація на похідні значущості проєкту не буде протиріччати поглядам на досліджувану реальність з точок зору інших паралельних проєктів. Фундаментальна переорієнтація логічного емпіризму на факти сучасної науки і створила таку ситуацію, коли штучна мова фізики виявилась відповіднішою за саму фізику, але суперечною звичайній мові. Визнання цієї ситуації, разом з симптоматичним винаходом Фреге символічної логіки, призводить до лінгвістичного повороту у філософії.

Відтепер поняття отримують відносну свободу взаємного визначення, яке можливо провадити імпліцитно. Кожен, хто бажає взяти участь у генеральному пізнавальному проєкті, не втрачаючи при цьому всієї точності, може діяти лише у певному його сегменті, не ознайомлюючись з усією історією його розвитку. Для того і існує метод, аби завжди було можливо зафіксувати концептуальну систему як абсолютно достовірну у її наявному стані і, відштовхуючись від неї ж, розвивати її далі, здійснюючи кумулятивний приріст знання⁴. Слова отримують своє чітко окреслене значення у тому, що вони позначають концепції, для яких виконується певний набір аксіом. Абсолютна визначеність цих понять полягає виключно у факті, що вони стоять

у визначених відношеннях до інших понять [9]. Необхідність для того, аби поняття були обов'язково представлені у мові, часом справляє враження первинності мовної знакової гри відносно тих концептуальних функцій, які вони виконують. При цьому абсолютно випускається прагматичний аспект фактичності зв'язків, які тепер фіксуються як *такі*, або як *факт зв'язування* у імпліцитному означуванні. Природним наслідком цього є орієнтація на *синтаксис*, послідовний приклад якої нам подає Карнап, а також необхідність виникнення *семантики*, адже, наприклад, у понятті "*невизначеної* змінної ініціюється відділення змісту від чистої логічної форми,... яке у остаточному підсумку веде до означення понять за допомогою імпліцитних означень" [9]. Необхідність в інтерпретативному проясненні є наслідком внутрішнього розколу фактичності, викликаного встановленням двох незалежних рівнів реальності, пов'язаних концептуальною функцією: мовного й речового. Шлік ще не рефлектує над питаннями мови настільки, наскільки це набуває поширення на пізніших етапах розвитку аналітичної традиції у філософії. Тому разом з Расселом він, на відміну від концепції Фреге, який, на нашу думку, був у цьому питанні ближчий до суті справи, встановлює розрізнення між поняттям і судженням.

II

Судження пов'язують між собою поняття. Оскільки, як ми бачили, реляційна однорідність фактичності не дає нам підстав для універсального встановлення "рівнів реальності" для всіх можливих епістемологій, то судження за природою нічим не відрізняються від самих понять. В аналізі складні поняття дисоціюються у судження. У синтезі простіші поняття асоціюються у судження. Однак, змушений рахуватись зі встановленими, можливо ще не так явно,

як це буде здійснено у інших неопозитивістів, мовним і речовим рівнями, Шлік апелює до фактичності і разом з тим, у традиційній термінології, звертається до інтелектуальної інтуїції. Зрозуміло, що він не задовольняється суб'єктивними модусами "підтвердження чи прийняття, або ж заперечення чи відкидання" [9]. Адже факт не підлягає нашій юрисдикції, ми не можемо вільно прийняти чи заперечити його, оскільки такої альтернативи просто не існує. Ми можемо тільки визнати факт, і навіть не 'можемо визнати', а *визнаємо факти*. Якби можна було утворити від слова факт дієслово, то воно позначало б ту потрібну нам імперсональну дійсність, яка присутня у нашому визнанні факту⁵. Сутність судження, так само як і поняття, є релятивною. Аспект значущості відношення, на якому вибудовується вся теорія знання Шліка, відображає його десигнативність. Бути знаком є означати щось, тобто значити, бути значущим за самим фактом свого буття знаком для того, що позначається взаємним стоянням у десигнативному зв'язку — у цій формулі міститься квінтесенція розуміння зв'язку у *реляційній онтології*, нарис якої ми пропонуємо, і теорії знання Моріца Шліка. "Суть поняття полягає у тому, що воно є знаком, який ми координуємо у думці з об'єктами, про які ми думаємо. Отже, природно припустити, що судження теж є ніщо інше, як знак. Однак що воно позначає?" [9]. Транзитивність десигнативного відношення дозволяє так само "природно" припустити, що судження *позначають* зв'язок між об'єктами. Проте ми знаємо, що те саме позначає і будь-яке поняття, оскільки воно, так само як і судження, фіксує лише фактичний зв'язок, і нічого більше. Проте зі встановленням мовного і речового (об'єктивного) рівнів реальності ми помічаємо, що концептуальне десигнативне відношення має крос-рівневий характер, тоді як відношення у судженні, здається, є вільним від трансценденції рівнів і може бути

віднесеним тільки до мовної реальності. Походження мови з нестримного прагнення апріорного знання тільки сприяє такому співвіднесенню. За такої ситуації, яка є ознакою принципового відходу від початкової позиції метафізичної байдужості до виділення рівнів реальності з тотальності реляційних фактів, світ речей і світ мови й логіки отримують свої звичайні в аналітичній традиції властивості. Світ речей, згідно з фундаментальними уявленнями Рассела, є світом, який складається з множини *незалежних* речей. Інакше кажучи, цей світ є пре-формованим у своїх незалежних властивостях, даність яких ми в межах емпіризму неявно асоціюємо з нашими численними чуттєвими здатностями, або частиною їх. Світ мови, навпаки, є світом абсолютно взаємопов'язаних і логічно визначених об'єктів, який частково "коррелює" зі світом речей. Тут *корреляція* - той самий метафізичний зв'язок, який поєднує "світ ідей" і "світ речей", варіація на мотив "причетності", "адекватності", "узгодженості" і т.п., з тією різницею, що він не фіксує аподиктичних умов, за яких об'єкти взагалі можуть коррелювати з мовою до будь-якої можливої їх корреляції. Кожна з традиційних назв такого зв'язку несе на собі відтінок своєї метафізики, своїх уявлень про те, що з-поміж всієї тотальності фактичної *дійсності* є *реальним* буттям. І хоча Шлік змушений розвивати реалістичну позицію, оскільки від епістемології завжди вимагають *критеріїв*, рецептів приготування реальності, він, перебуваючи в межах теорії пізнання, послуговується попередньою метафізикою фактичності, втім, неявно реферуючи до критерію реальності, або реального існування, суть якого він оголосить значно пізніше, вже радше постулюючій характерні ознаки своїх епістемологічних *уподобань*, ніж загальну теорію. "...судження позначає не просто зв'язок між об'єктами, але *існування* цього зв'язку, тобто факт, що між ними є зв'язок... Просте позначення зв'язку не потребує

судження; для цього вистачає поняття" [9]. У виразі "просто позначення" і приховується та *особлива фактичність*, яка складає реальність чи не-реальність позначуваного. Позначення не може бути простим чи не-простим, отже, йдеться про *простий* і *не-простий* зв'язок. Цей не-простий зв'язок є окремий вид реального зв'язку між об'єктами, у якому, переформулюючи Вітгенштайна, судження дотягується своїми мацавками до реальності. Розведення судження і поняття спричинене потребою конкретних наук звільнити судження від того *прагматично-реляційного* аспекту фактичності, який характерний для будь-якого поняття, а особливо такого, яке у остаточному підсумку поєднує у десигнативному зв'язку слово та індивідуальну річ. Вказаний розподіл є запорукою "об'єктивності" знання у судженнях, наскільки цим ми його звільняємо від "суб'єктивності" понять.

Далі, наведемо пряме текстуальне підтвердження нашому уявленню про первинність реляційної фактичності, тільки на основі якої, як тепер зрозуміло, і можлива вказана нами онтологічно, логічно й мовно нейтральна позиція стосовно фактичності, яка остаточно обґрунтовує позитивну епістемологію Моріца Шліка: "Судження є знаками для *фактів*. Здійснюючи судження, ми маємо намір позначити деяку множину фактів. Факти можуть бути реальними чи концептуальними; адже ми маємо розуміти під множиною фактів не тільки зв'язки реальних об'єктів, але й існування зв'язків між поняттями" [9].

Незалежно від того, який критерій реальності вибере Шлік, він не буде дійсним для реальних об'єктів і для понять про них одночасно. Існування зв'язків між поняттями є концептуальним фактом, тоді як існування зв'язків між об'єктами є реальним фактом. Критерій реального існування не об'єднує ці факти, а вперше встановлює їхню відмінність. Предикат реального існування, який встановлюється згідно з відповідним критерієм,

завжди буде позначенням двостороннього зв'язку між об'єктним поняттям і поняттям, яке виражає реальність на основі змісту деякої фактичності. Виходячи з цього, юмівська теза про те, що поєднання ідеї [реального] існування речі з ідеєю самої речі нічого не додає до ідеї речі, втрачає сенс. Справді, об'єкт визнається реальним на основі фактичності деяких означених її зв'язків з іншими об'єктами. Оскільки ми розглядаємо не 'річ саму по собі', а лише її фактичну логічну репрезентацію (адже для нас було б нонсенсом репрезентувати річ такою, якою вона є незалежно від будь-якої репрезентації, або, інакше кажучи, ми не можемо зрозуміти, пізнати річ, поставивши її у зв'язок, такою, якою вона є, коли ні з чим не зв'язана), то зв'язування поточного поняття з критерієм реальності створює нове поняття, яке має більший, інший зміст. Збільшення змісту здійснюється у процедурі *верифікації*, у якій ми встановлюємо фактичність певних характерних властивостей об'єкта, на які ми до того *не звертали уваги*. Зрозуміло, що саме це встановлення не забезпечується критерієм реальності, яким би він не був, а полягає лише в акті інтелектуальної інтуїції, у якому фіксується фактичність реалізуючих зв'язків.

Істинність судження є поточний стан координації системи зв'язаних судженнями понять - концептуальної мережі - і відповідних їй об'єктів. Всі факти мовного світу за означенням є йому іманентними і не можуть протирічити один одному. Однак коррелятивність мови і реальності ще не означає однозначної відповідності типу 'один знак - один об'єкт (клас об'єктів)'. Ми вільні без втрати точності і достовірності виокремлювати у судженні зі зв'язної внутрішнім чином системи знання довільні концептуальні комплекси і позначати їх новими знаками. Спосіб, у який це робиться, називається аналітичним, а в результаті ми отримуємо *конвенції*, які власне є не знанням, а

означеннями. Тільки якщо судження синтетично зв'язує поняття, співвіднесені з об'єктами, у цьому випадку воно складає деяке знання [6]. Для аналітичних суджень істинність завжди дорівнює істинності всієї системи знання. Для синтетичних суджень істинність полягає у тому, як коррелюють чи координуються між собою знакова і концептуальна система. "... Координації мають задовольняти одній суттєвій вимозі: вони мають бути *унікальними*, вони мають казати нам, який саме об'єкт належить даному знаку... Судження, яке *унікально позначає* множину фактів, називається *істинним*" [9]. Практично це означає, що позначувані об'єкти мають для нас переважно функціональне значення лише у тих відношеннях, які ми фіксуємо на мовно-логічному рівні. Відповідно, якщо об'єкти не демонструватимуть зв'язків і залежностей, яких ми від них очікуємо, якщо фактичний досвід не *верифікуватиме* передбачень, які аналітично впливають з нашої концептуалізації, то замість того об'єкта, який має для нас значення у даній ситуації, ми отримаємо інший об'єкт, який *не* має для нас значення у даній ситуації, інакше кажучи, ми нічого не отримаємо. Тому задача унікального позначення означає однозначну кореляцію і відповідність знаків та їхніх об'єктів. Якщо це має місце, відповідні судження є істинними. Семантичний критерій істинності Тарського по суті лише відкрито публікує ті самі умови: поняття є істинним, якщо йому відповідає об'єкт; судження є істинним, якщо йому відповідає стан справ. Шлік обмежує істинність виключно сферою суджень, на що він має право: наведена ним аргументація, здається, сягає своїм корінням принципу економії мислення, хоча насправді покликана зберегти встановлені мовний і речовий (реальний) рівні дійсності. Ствердження істинності аналітичних суджень на практиці теж цілком залежить від повноти координації системи знання з об'єктивною реальністю, оскільки тільки у цій координації вони

отримують свою остаточну значущість. Незалежність аналітичних суджень від конкретного стану справ є можливою тільки в утриманні від судження про реальність (наприклад, у гуссерлівському "епохе"). Відтак, оскільки "судження відрізняються від понять у тому суттєвому відношенні, що у них стверджується *існування зв'язку*", істинність як *проблема існує* тільки для синтетичних суджень про реальність, а істинність як *факт існує* тільки для аналітичних суджень.

"Якщо конвенційно зафіксовано певну кількість понять, то існуючі між позначеними у такий спосіб об'єктами відношення не є конвенційними. Вони мають визначатись у досвіді. Тільки досвід може засвідчити, що для цілої концептуальної системи науки зберігається унікальність координації" [9]. Метою пізнавального процесу є досягнення істинності позначення, що як стійка фактичність можливе тільки у мовно-логічній сфері. По-перше, ми маємо прагнути замінити у пізнанні шляхом конвенційного обумовлювання всі конкретно означені поняття (які реферують до зразкових достовірних типів досвіду) на імпліцитно означені. Конкретно означені поняття утворюються у досвіді на основі актів пізнання-знову і є *історичними* судженнями, що концептуально зв'язують одиничний факт, який був спостережений. Вони ж є *гіпотетичними* судженнями, якщо концептуально зв'язують факти, які ще не спостерігались, але мають бути спостереженими (повиннісі і просто очікувані факти). Шлік зводить історичні судження до гіпотетичних на тій основі, що "клас історичних суджень прямує до нуля, якщо ми візьмемо до уваги, що строго кажучи, клас історичних суджень може включати тільки такі факти, які безпосередньо спостерігаються у даний момент" [9]. Отже, всі судження у науці є або дефініціями, або гіпотезами. Науки, які складаються виключно з дефініцій, а такими є чисті концептуальні науки, такі як арифметика,- неproblemатичні з

огляду істинності і завжди зберігають максимальний ступінь достовірності, наскільки його забезпечує імпліцитне взаємне означення аксіом логіки. З іншого боку, основний зміст природничих наук, строго кажучи, складається виключно з гіпотез, чия істинність завжди проблематична. "І ми маємо бути задоволені, якщо імовірність (якою б вона не була) досягнутої унікальної кореляції передбачає надзвичайно високе значення". Шлік, принаймні частково наслідуючи емпіричну традицію, заперечує для окремих природничих наук можливість досягнення абсолютно достовірного знання про реальність. Однак чи не останнього прагне у остаточному підсумку проект наукового пізнання класичного раціоналізму зокрема і всяка філософія взагалі? На

думку Шліка, це є справедливим лише у остаточному підсумку, адже тільки у граничному переході кореляція стає абсолютно унікальною, концептуально зв'язуючи всю тотальність фактичності. Та неприємна обставина, що вказаний граничний перехід є лише регулятивом пізнавальної активності, який заперечує для людини можливість аподиктичного знання про реальність не у повному обсязі, спричинює спроби свого подолання у звертанні до інтелектуальної інтуїції — філософські системи раціоналізму, які мають ту характерну рису, що намагаються зберегти абсолютну певність хоча б для певної частини знання про реальність. "Але єдиною такою спробою, вартою обговорення сьогодні, є філософія Канта" [9].

ПРИМІТКИ

¹ Тим не менше, незважаючи на майже загальну незадоволеність сучасних математиків, на думку Шліка, звертанням до інтуїції для визначення фундаментальних аксіом, сам механізм "трансцендування" великої кількості кроків у, здавалося б, повністю свідомому умовиводі, очевидно, вкорінений у сутності людського пізнання як кінцевого і орієнтованого на факт. Підтвердження цій думці дають як З. Фройд у концепції безсвідомого, так і історична школа філософії науки та ін.

² Критика Расселом концепції Фреге стосовно принципової відмінності у природі суджень і імен тут, беззаперечно, формально доречно. Проте глибше, екстра-лінгвістичне розуміння судження та імені на основі визнання фактичності зв'язку дозволяє виявити куди більшу спорідненість між цими двома категоріями зв'язування, ніж це могли собі уявити і Фреге, і Рассел.

³ Саме таке поняття про експліцитні і імпліцитні означення складає основу для наступних понять про аналітичність і синтетичність у судженнях відповідно, яке піддає гострій критиці Куайн. Згідно з концепцією онтологічної релятивності, аналітичні судження принципово неможливі, оскільки у кожному прагматичному контексті можливість підстановки одних знаків замість інших, а тим більше одних понять замість інших, є вкрай сумнівною щодо універсальності такої процедури, як того вимагає критерій аналітичності.

⁴ Сумніви у можливості кумулятивного накопичення знання є досить серйозними. Основним закидом цій ідеї є очевидна теоретична переривчастість наук. Під сумнів єдність і кумулятивність знання ставить вже той факт, що ніхто не в змозі, чисто через практичну обмеженість людини, досягнути знання у цілому і оцінити його єдність. Існуючі факти вирішально єдності не заперечують, однак і не дають підстав для переконання у тому, що така дійсно зберігається при кожному революційному науковому відкритті. Відповіді на ці питання звичайно відшукуються у звертанні до тих чи інших метафізичних концепцій, на основі яких вже сформулювалося декілька потужних напрямів у філософії науки.

⁵ Факт, який традиційно асоціюється зі здатністю інтелектуальної інтуїції, дається до будь-якого суб'єкта і об'єкта. Проти кожного "я визнаю чи сприймаю факт" дійсні ті ж аргументи, які висуваються проти Декарта, коли він замість представити факт мислення словом "мислиться" вдається до славнозвісного *cogito*, чим відразу постулює два рівні дійсності - суб'єктивне мислення і буття об'єктивне,- хоча й в одному. Декарт здійснює характерну фіксацію фактичності, намагаючись вивести аподиктичність значущості певного сегменту дійсності з єдиного принципу. Не дивно, що дійсність, звільнена у перетворювальній діяльності

людини від плоского, дворівневого розуміння власної зв'язності, опирається цьому проекту.

⁶ Це розрізнення витікає з тих самих мотивів, що й розрізнення між судженням і поняттям. Справді, поєднати між собою новий словесний вираз і об'єкт, навіть конвенційно, у певному розумінні є синтетичним актом. А вивчення чужої мови шляхом синтаксичного співвіднесення слів теж є у певному розумінні пізнанням. Вся суть полягає у тому, на основі якої реальності (або онтології) відбувається зв'язування. Однак ясного розуміння цих питань не виникає до Куайна [6].

1. *Аналитическая философия: становление и развитие (антология)* / Пер. с англ., нем. - М.: "Дом интеллектуальной книги", 1998. - 528 с.
2. *Рассел Б.* Дескрипции // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 13.- М., 1982.
3. *Фреге Г.* Смысл и значение // Фреге Г. Избранные работы: Пер. с нем. - М: ДиК, 1997. - 160 с.
4. *Хилл Т.И.* Современные теории познания. - М: Прогресс, 1965. - 533 с.
5. *Classics of Analytical Philosophy*/Edited by Robert R. Ammerman. - McGraw-Hill Book Company, 1965. - 413 p.
6. *Quine W. V. O.* From a Logical Point of View. - N.Y.: Harper Torchbook, 1963. -184 p.
7. *Quine W. V. O.* On What There Is // *Quine W. V. O.* From a Logical Point of View. - N.Y.: Harper Torchbook, 1963. - 184 p.
8. *Quine W. V. O.* Two Dogmas of Empiricism // *Quine W. V. O.* From a Logical Point of View. - N.Y.: Harper Torchbook, 1963. - 184 p.
9. *Schlick M.* General Theory of Knowledge. - La Salle, Illinois: Open Court, 1985. -410 p.
10. *Schlick M.* Allgemeine Erkenntnislehre. -zweite Auflage. - Berlin: Verlag von Julius Springer, 1925. - 374 s.
11. *Schlick M.* Philosophical Papers. Vol I. - Vienna Circle Collection. Vol. 11. - Dordrecht. - Holland, Boston : USA, London: England - D. Reidel Publishing Company, 1978.-374 p.
12. *Urmson J.O.* Philosophical Analysis. Its Development between the Two World Wars. - London, Oxford, N.Y.: Oxford University Press, 1967. - 203 p.

RESUME

In the article, an attempt of at least partial reconstruction of metaphysical premisses for positive epistemology by Moritz Schlick is implemented. Upon statement of Original primarily of orientation towards fact-as-is' on the phase of rise of neo-positivism, the inference is drawn of presence of pragmatic aspect herewith. Proceeding thereof the meaning and place of fundamental theses of the early neo-positivism in philosophical climate of the beginning of XX c. is revised, as far as it looks possible to sublimate them of particular epistemologies.